

KATERN III/A.
OVERBRUGGEN VAN
CULTUURVERSCHILLEN
IN DE OPVOEDING
HANS BELLAART

KLOOF TUSSEN VRAAG EN AANBOD

Jeugdvoorzieningen bereiken een specifiek deel van de migranten niet of pas in een laat stadium, zo blijkt uit onderzoek (o.a. Bellaart en Pehlvan, 2011b). Ook sluit de aanpak niet altijd goed aan op de doelgroep. Het betreft met name migranten die in een achterstandpositie verkeren en een grote (culturele) kloof ervaren naar de Nederlandse samenleving. Bij deze doelgroep zijn jeugdvoorzieningen onvoldoende bekend. Bovendien is er (soms) sprake van wantrouwen. Wanneer migrantengezinnen uiteindelijk toch terechtkomen bij instellingen, stuiten ze op een werkwijze die slecht aansluit bij hun belevingswereld en culturele achtergrond. Hierdoor komt hulpverlening niet tijdig op gang; vertraging die er regelmatig toe leidt dat problemen verergeren of escaleren.

Deze migrantengezinnen maken relatief minder gebruik van opvoedingsondersteuning, ambulante vrijwillige hulp en jeugd-GGZ. Ze worden (relatief) vaker onder toezicht gesteld en zijn oververtegenwoordigd in zwaardere vormen van hulpverlening en justitiële jeugdinrichtingen.

Mimoun is een jongen van 11 jaar. Zijn ouders zijn geboren in Marokko. Het gezin met zes kinderen woont in een flat in een achterstrandswijk. Mimoun doet het niet goed op school en hij is daar slecht aanspreekbaar. Hij vertoont grote gedragsproblemen. De buurtwerker treft hem 's avonds laat op straat aan; hij hangt geregeld rond bij een 'criminele jeugdgroep'. De schoolmaatschappelijk werker bespreekt de kwestie met de ouders. Het is een moeizaam gesprek. De ouders wantrouwen de jeugdzorg, omdat de zoon van hun buurman onder toezicht is gesteld. De vader zegt dat hij geen hulp nodig heeft bij de opvoeding. De ouders zijn laag opgeleid en begrijpen weinig van het fenomeen jeugdzorg. Ze ervaren het gesprek met de hulpverlenerster als onprettig. Ze voelen zich onbegrepen en krijgen het gevoel dat de hulpverlenerster haar visie op opvoeding aan hen opdringt. Doordat ze de Nederlandse taal niet goed beheersen en door cultuurverschillen ontstaan er veel misverstanden. De schoolmaatschappelijk werker vindt de ouders niet-betrokken en afhoudend. Ze kan geen vrijwillige hulp inschakelen, omdat de ouders niet gemotiveerd zijn. Ondertussen zoekt Mimoun steeds meer de grenzen op...

74
**Overbruggen van cultuurverschillen
in de opvoeding**

PROBLEMATIEK AAN DE VRAAKANT

De kloof tussen vraag en aanbod is het grootst bij de groep migranten die slecht is geïntegreerd, in een achterstandpositie verkeert, de Nederlandse taal niet goed machtig is en de werkwijze van Nederlandse instituties onvoldoende kent. De migranten bewegen zich (mede door de migratie) vooral in eigen kring – soms is er sprake van een beperkt sociaal netwerk. Ze hebben weinig inzicht in psychologische mechanismen en in Nederlandse opvoedingsgewoonten. Ze vinden het lastig hun problemen goed te verwoorden, zijn onzeker en komen er niet toe zelfstandig hulp te zoeken. Als we ze wijzen op jeugdvoorzieningen, blijken ze nogal eens wantrouwig. Uit eigen (negatieve) ondervinding, maar ook door negatieve ervaringen van anderen met de jeugdzorg – ‘jeugdzorg pakt je kinderen af als je ze niet op een Nederlandse manier opvoedt’. De ouders hebben het idee dat professionals geen rekening houden met hun achtergrond en de manier waarop zij gewend zijn kinderen op te voeden. Ze zijn bang dat ze niet goed worden begrepen vanwege de taalbarrière. Soms mijden ze Nederlandse voorzieningen uit schaamte.

Voor de tweede generatie ouders met een migratieachtergrond – degenen die in Nederland zijn gesocialiseerd en veelal hoger opgeleid – is de kloof minder groot. Toch is er bij deze groep nog steeds sprake van cultuurverschillen in de opvoeding, en ook bij hen sluit het reguliere aanbod niet naadloos aan.

PROBLEMATIEK AAN DE AANBODKANT

Jeugdvoorzieningen hebben (onbedoeld) drempels opgeworpen voor de betreffende doelgroep: ingewikkelde intakeprocedures, de werkwijze is niet toegesneden op de doelgroep, medewerkers beschikken onvoldoende over interculturele sensibiliteit en interculturele communicatieve vaardigheden. Ook kan de uitstraling van een instelling een barrière vormen. Veel cliënten van buitenlandse afkomst geven aan gemakkelijker een instelling binnen te stappen waar een divers personeelsbestand aanwezig is dat bekend is met een diverse cliëntenpopulatie (Bellaart, 2004 en 2007).

In het algemeen is er nog te weinig oog voor verscheidenheid onder de

cliënten. Veel professionals bagatelliseren de verschillen of gaan uit van hun eigen (eenzijdige) pedagogische referentiekader. De verschillen in opvoedingswaarden kunnen echter aanzienlijk zijn. De opvoedings situatie in migrantengezinnen wordt beïnvloed door cultuurverschillen, achterstanden en de minderheidspositie waarin ze verkeren. Van de andere kant moeten we het aantal verschillen niet overdrijven, en er zijn natuurlijk ook overeenkomsten. Zo willen alle opvoeders het beste voor hun kind. Echter, wat de een goed vindt, vindt de ander juist slecht. Verschillen in opvoedingsvisie en manieren van communiceren kunnen leiden tot irritatie. Zowel bij de cliënt als bij de professional. Een voorbeeld: een Marokkaanse moeder ergert zich aan de hulpverlener, omdat hij moeilijke taal gebruikt, haar culturele achtergrond niet begrijpt en haar de Nederlandse manier van opvoeden opdringt. De hulpverlener ergert zich op zijn beurt aan de slechte taalvaardigheid van de cliënt en haar afwachtende houding. In de ogen van de hulpverlener verwacht zij dat de hulpverlening alle problemen wel even voor haar oplost.

Jeugdinstellingen kunnen laagdrempeliger werken door onder meer werkwijze, randvoorwaarden en competenties van medewerkers aan te passen. Daarvoor moeten wel zaken als *bewust en adequaat kunnen omgaan met een verscheidenheid aan cliënten en het vermogen om 'meervoudig partijdig' te zijn tot de basiscompetenties van iedere professional horen.*

CULTUURVERSCHILLEN IN OPVOEDING

Vrijwel alle migrantenouders passen hun opvoedingsstijl aan de Nederlandse situatie aan. De een wat meer dan de ander. Pels e.a. (2009) geven in een overzicht van recent onderzoek aan dat er desondanks cultuurverschillen in de opvoeding blijven bestaan. De verschillen zijn het grootst bij gezinnen die hechten aan traditionele collectivistische waarden: gehoorzaamheid, respect voor de ouders, trouw aan de familie. Hoe hoger de opleiding van migrantenouders, hoe meer ze kiezen voor een 'Nederlandse' opvoeding met het accent op autonomie, zelfverantwoordelijkheid. Ruim 10 jaar geleden is grootschalig onderzoek gedaan naar de opvoe-

dingsvisie in verschillende etnische groepen in Nederland. De bevindingen zijn samengevat in de Rapportage Jeugd 2000 van het Sociaal Cultureel Planbureau (Wittenbrood e.a., 2000). Onderstaande tabel laat de gemiddelde prioriteiten van verschillende etnische groepen zien. Duidelijk komt naar voren dat prioriteiten van opvoedingsdoelen sterk verschillen. Uit later onderzoek blijkt dat de verschillen anno 2012 iets minder groot zijn geworden, maar de accentverschillen zijn nog steeds herkenbaar. Volgens Pels e.a. (2009) bevestigt onderzoek (uitgevoerd vanaf 2000) dat collectivistische waarden bij Turkse en Marokkaanse ouders gemiddeld nog steeds hoge prioriteit genieten. Wel is er langzamerhand een verschuiving te zien: naast traditionele waarden en normen neemt autonomie een steeds belangrijker plaats in de opvoeding.

CENTRALE OPVOEDINGSDOELLEN

NEDERLANDERS	SURINAAMS-CREOOLS	TURKEN	MAROKKANEN	CHINEZEN
I AUTONOMIE	AUTONOMIE	PRESTATIE	PRESTATIE	CONFORMITEIT
II SOCIAL GEVOEL	PRESTATIE	CONFORMITEIT	CONFORMITEIT	PRESTATIE
III CONFORMITEIT	CONFORMITEIT	AUTONOMIE	SOCIAL GEVOEL	SOCIAL GEVOEL
IV PRESTATIE	SOCIAL GEVOEL	SOCIAL GEVOEL	AUTONOMIE	AUTONOMIE

Bewerking van tabel in Wittenbrood e.a. (2000). Rapportage Jeugd.

De betekenis van de opvoedingsdoelen in de tabel:

- / **AUTONOMIE:** Voor jezelf opkomen, zelfstandig zijn en verantwoordelijkheidsgevoel hebben
- / **SOCIAL GEVOEL:** Goed met mensen kunnen omgaan, behulpzaam zijn
- / **CONFORMITEIT:** Respect voor ouders en anderen, weten welk gedrag van je wordt verwacht
- / **PRESTATIE:** Een goede opleiding afronden en serieus aan de toekomst denken

Bij Nederlanders staat *autonomie* op de eerste plaats, bij Marokkanen *prestatie* – vergelijken we deze twee groepen, dan valt op dat de volgorde van de centrale opvoedingsdoelen precies omgekeerd is... Bij Marokkanen en Chinezen staat *autonomie* op de laatste plaats. Bij Marokkanen en Turken staat *prestatie* bovenaan.

Dit laatste heeft volgens de onderzoekers niet zozeer te maken met culturele normen, maar met het ‘migrant zijn’. De ouders zijn (veelal) als gastarbeider naar Nederland gekomen om een betere positie te verwerven. Ze willen dat hun kinderen de opleidingskansen met beide handen aangrijpen.

Bij autochtonen staat *prestatie* op de laatste plaats. Nederlandse ouders vinden presteren wel belangrijk, maar verkiezen (gemiddeld genomen) zelfredzaamheid en ‘jezelf kunnen zijn’ boven goede schoolprestaties.

Sociaal gevoel scoort lager bij Surinamers en Turken. Zij vinden het wel belangrijk dat een kind leert om behulpzaam te zijn en dat het goed met anderen omgaat, maar de prioriteit ligt kennelijk bij de andere drie opvoedingsdoelen: *autonomie*, *conformiteit* en *prestatie*.

Het meest in het oog springende verschil is dat tussen *autonomie* en *conformiteit*. Voor de opvoeding zijn dat wezenlijk verschillende insteken. *Conformiteit* komt op de tweede plaats bij Marokkaanse en Turkse ouders.

Ze zijn zelf grootgebracht in de traditie van het collectieve belang (zoals kinderen in veel niet-westerse landen). Een logisch gevolg van het feit dat men in die landen sterk afhankelijk is van familie, omdat de staat de verzorging niet op zich neemt. Ouders verwachten dat kinderen dezelfde normen en waarden aanhangen als hun ouders, dat ze gehoorzaam zijn en respect tonen voor ouderen. Dit conformisme duiden we ook wel aan met *collectivisme*: het belang van het collectief, de eigen gemeenschap en eigen familie staan centraal.

Lijfrecht tegenover dit collectivisme staat het individualisme: de autonomie (zelfstandigheid) van het kind hierin centraal. ‘Zelfverantwoordelijke zelfbepaling’ noemt de pedagoog Langeveld dat. Hieronder vat ik de twee uitersten (de mengvormen die we zien in de opvoeding bij zowel autochtone als allochtone gezinnen) van deze verschillende opvoedingswijzen samen. Ik noem deze uitersten, omdat het voor professionals belangrijk

is om de verschillen te herkennen en goed in te kunnen schatten waar de opvoeders in deze dimensie kunnen worden geplaatst.

COLLECTIVISME/CONFORMISME	INDIVIDUALISME/AUTONOMIE
/ WETEN HOE HET HOORT	/ ZELFSTANDIGHEID
/ RESPECT VOOR OUDEREN	/ VOOR JEZELF OPKOMEN
/ CONTROLEREN	/ BEBELEIDEN
/ BEVELSOPVOEDING	/ ONDERHANDELING
/ MINDER UITLEGGEN	/ MEER UITLEGGEN
	/ SCHULD, INTERN GEMETEN

Binnen de visie van het collectivisme past een opvoeding waarin minder wordt uitgelegd. Ouders zeggen bijvoorbeeld dat hun kind moet gaan slapen, maar geven daarbij geen uitleg. Wanneer ouders het belangrijk vinden dat een kind zelfverantwoordelijk wordt, geven ze meer uitleg.

Bijvoorbeeld door het kind te vertellen dat het moet gaan slapen, zodat het de volgende dag fit op school verschijnt. Deze uitleg heeft tot doel dat het kind zichzelf (uiteindelijk) gaat corrigeren.

In de collectivistische visie is het kind meer afhankelijk van een ‘extern geweten’, de volwassenen die hem of haar corrigeren. Dit beïnvloedt de gewetensvorming; kinderen corrigeren zichzelf minder vanuit hun eigen schuldgevoel. Wanneer een kind ongewenst verdrag vertoont, krijgt het straf. Wanneer het gedrag ook buiten de eigen familie is gezien, heeft het kind de familie te schande gemaakt. Schaamte ten aanzien van de groep is vanuit de collectivistische visie belangrijker dan schuld van het individu.

In een casus van mij werd een 16-jarig Marokkaans meisje door een loverboy tot prostitutie gedwongen. Ze was depressief en erg onzeker. Het lukte om haar uit de greep van de loverboy te bevrijden. Echter, toen ze weer bij haar moeder ging wonen, wees die verdere hulpverlening voor haar dochter af. De kans dat bekend zou worden wat er was gebeurd, zou dan groter zijn, dacht ze. Ze vond het voorkómen van familieschande belangrijker dan psychische hulp voor haar dochter. Uiteindelijk lukte het een hulpvorm te kiezen die de moeder accepteerde.

Onder ouders vind je een grote verscheidenheid aan opvoedingswaarden. Toch is er *gemiddeld* wel een verschil tussen migrantenouders en autochtone ouders. Autochtone ouders hanteren vaker een meer toegeeflijke opvoedingsstijl, een 'onderhandelingsopvoeding' gericht op de individuele ontwikkeling van het kind. Marokkaanse, Turkse en Somalische ouders gaan vaker uit van de collectivistische visie. Een belangrijk accent ligt op de 'bevelsopvoeding'. Antilliaanse en Surinaamse ouders nemen een tussenpositie in.

Zoals we zien in bovenstaand schema zetten Surinaams-Creoolse ouders 'autonomie' boven aan hun lijst met opvoedingsdoelen. Ze vinden de zelfstandigheid van kinderen erg belangrijk en proberen hen zelfverantwoordelijkheid bij te brengen. Hun opvoedingsstijl heeft in vergelijking met de gemiddelde autochtone ouder meer kenmerken van een bevelsopvoeding. Veel Surinaamse ouders onderhandelen minder met hun kinderen en hanteren duidelijke regels.

Een (enigszins) autoritaire opvoedingsstijl kan overigens gepaard gaan met liefdevolle ondersteuning en hoeft helemaal niet problematisch te zijn. Een eenzijdig autoritaire opvoeding zonder liefdevolle steun daarentegen, is voor de ontwikkeling van het kind wel problematisch.

VERANDERINGEN IN OPVOEDINGSWAARDEN

Cultureel bepaalde opvoedingswaarden veranderen langzamerhand. Onder migrantenouders constateren we een duidelijke trend van individualisering. De traditionele opvoeding met onvoorwaardelijk respect voor het gezag van ouderen zien we steeds minder bij jongere ouders. De meeste migrantenouders kiezen tegenwoordig voor 'the best of both worlds'. Migrantenouders passen hun opvoeding (enigszins) aan de Nederlandse situatie aan met behoud van de eigen waardevolle, opvoedkundige elementen. Ze beseffen dat hun kinderen opgroeien in de Nederlandse samenleving, dat school en buurt invloed hebben en dat de Nederlandse samenleving bepaalde vaardigheden vereist. Kinderen mogen bijvoorbeeld meer voor zichzelf opkomen – de samenleving vraagt om assertieve burgers. Tweedegeneratie ouders willen (in het algemeen) meer praten met

hun kinderen, *náást* hen staan. Ze eisen niet langer onvoorwaardelijke gehoorzaamheid.

Desondanks is het onjuist te denken dat tweedegeneratie ouders nauwelijks nog verschillen van de gemiddelde, autochtone ouder. Naast conformisme wordt autonomie belangrijker, maar conformisme prijkt nog altijd hoger op het prioriteitenlijstje. Ook hoogopgeleide jonge Turkse en Marokkaanse ouders blijven conformiteit benadrukken (Distelbrink & Hooghiemstra, 2005).

Wat ook wel eens over het hoofd wordt gezien door professionals in de jeugdsector is dat migrantenouders onzeker kunnen zijn in de opvoeding. De zoektocht naar balans, tussen de waarden die bij de Nederlandse samenleving passen en de waarden die ze van huis uit hebben meegekregen, levert ook veel vragen op. Grootouders en andere familieleden zijn vaak conservatiever en hebben een sterke invloed op jonge ouders. Die willen hun kinderen meer open benaderen, maar er zijn geen rolmodellen; ze kennen alleen de eigen opvoeding en die van de familie. Ze experimenteren met een meer 'autoritatieve' opvoedingshouding¹, maar missen soms de vaardigheden om moeilijke opvoedingsituatie goed te hanteren. Vervolgens vallen ze terug op het meer autoritaire patroon dat ze van huis uit kennen.

Dit geldt ook voor de communicatie tussen ouders en kinderen. Veel ouders zijn opgegroeid in een gezin, waar ze hun ouders moesten gehoorzaam en niet mochten tegenspreken. In deze gezinnen was weinig ruimte voor gesprekken met de kinderen, voor het geven van uitleg (over de gevolgen van hun gedrag) en praten over gevoelens. De ouders proberen een meer open communicatie wel uit, maar vinden het lastig.

VERSCHILLEN TUSSEN OUDERS EN KINDEREN

De kinderen van migranten socialiseren gedeeltekijk op school en op straat. Ze oriënteren zich meer op de Nederlandse normen dan op die van hun ouders. De generatieverschillen zijn meestal groter dan bij autochtone gezinnen.

Jongeren zijn zich bewust van die verschillen en gedragen zich thuis

¹Een autoritatieve opvoeding uit zich in het wijzen op gevolgen van gedrag, uitleg, overdragen van normen en waarden, het stimuleren van zelfverantwoordelijkheid en het hanteren van regels.

anders dan buitenshuis. Jonge en hoger opgeleide ouders accepteren dat hun kinderen zich buiten de eigen familiekring volgens de Nederlandse normen gedragen.

Bij laagopgeleide Marokkaanse en Somalische kinderen en jongeren zijn de verschillen tussen het gedrag thuis en op school soms erg groot. In de opvoedingsondersteuning en jeugdzorg worden professionals daar regelmatig mee geconfronteerd. Zo kan een jongen zeer druk en agressief zijn op school, maar thuis heel rustig. Wanneer de school de ouders confronteert met gedragsproblemen herkennen de ouders het gedrag van hun kind niet en denken dat de school niet streng genoeg is. In combinatie met taalachterstanden en cultuurverschillen is het motiveren van de ouders voor opvoedingsondersteuning in dit soort situaties vaak lastig.

In islamitische gezinnen hebben zonen nog steeds meer vrijheid dan dochters. Hoewel de vrijheid groter wordt, kennen allochtone pubermeisjes meer beperkingen wat betreft uitgaan, relaties en seksualiteit dan een gemiddeld autochtone meisje. Dit heeft positieve aspecten. Zo concentreren Turkse en Marokkaanse meisjes zich (mede hierdoor) meer op schooltaken en presteren beter dan hun broers. Echter, de beperkingen hebben ook negatieve kanten. Een meisje kan zich door de druk van de ouders enerzijds en het verlangen naar vrije keuzes anderzijds, nogal eens verscheurd voelen. Volgens Felten (2011) kan dit leiden tot internaliserende psychische klachten, zoals depressies, angst en zelfs suïcide(pogingen). Onder Turkse en Surinaamse-Hindoestaanse meisjes komen suïcidepogingen twee tot drie keer vaker voor dan onder autochtone meisjes. Bij jongens gaat het meer om externaliserende psychische problemen. Zo hebben Marokkaanse kinderen en jongeren meer psychosociale symptomen en gedragsproblemen dan Nederlandse (Adriaanse e.a., 2011).

In Surinaams-Creoolse en Antillaanse gezinnen kent de opvoeding andere accenten. De visie op seksualiteit is niet te vergelijken met die van Turkse en Marokkaanse gezinnen. Niet dat de ouders hun kinderen een vrijbrief geven voor los seksueel gedrag, maar er worden wel veel

minder beperkingen opgelegd. Meisjes leren zelfstandig en onafhankelijk te zijn van een man, want 'op mannen kun je niet altijd rekenen'.

TIPS VOOR GEDRAGSDESKUNDIGEN EN ANDERE PROFESSIONALS

Wat betekenen de verschillen in opvoedingswaarden en de communicatieproblemen die kunnen ontstaan voor gedragswetenschappers? Waar kunnen zij in gesprekken en diagnostiek rekening mee houden? Ik geef de volgende tips:

1/ **Breng de opvoedingsvisie van de ouders in kaart**

Ga er niet vanuit dat de cliënt ongeveer dezelfde opvoedingsdoelen heeft dan uzelf. Probeer er achter te komen welke doelen de ouders belangrijk vinden.

Waar plaats je hen in de dimensie *autonomie-conformisme*? Welke normen en waarden, die ze zelf van huis uit hebben meegekregen, vinden ze nog steeds belangrijk? Waarin verschillen ze qua opvoeding van hun eigen ouders?

Ordeel niet te snel en ga niet af op oppervlakkige kenmerken of stereotype beelden. Dat een islamitische vrouw een hoofddoek draagt, wil niet per se zeggen dat zij een traditionele of conformistische opvoedingsvisie heeft. Probeer tot een genuanceerd beeld te komen door goed door te vragen naar de opvoedingswaarden en de opvoedingsstijl. Veel migrantenouders vinden het prettig als hun beleevingswereld en culturele achtergrond serieus wordt genomen. Als cliënten het gevoel hebben dat de professional een duidelijk beeld heeft van hun visie op opvoeding staan ze vaker open voor alternatieven en suggesties om iets anders te proberen. Bedenk dat er bij laagopgeleide, traditioneel ingestelde ouders soms een behoorlijke culturele kloof moet worden overbrugd. Vaak wantrouwen ze hulpverleners en begrijpen hun manier van werken niet. Het is daarom belangrijk voor de eerste gesprekken ruim de tijd te nemen. Immers, een professionele vertrouwensrelatie bouw je langzaam op.

2/ Analyseer in hoeverre de generatieverschillen tussen ouders en

kinderen vanaf 12 jaar worden ingekleurd door cultuurverschillen

Verschildt de beleevingswereld van de ouders sterk van die van de kinderen? Hoe is de onderlinge communicatie? Hoe liggen de verhoudingen? In hoeverre speelt de migratiecontext een rol? Zijn de ouders in staat de opgroeiende kinderen goed te volgen? Begrijpen ze de leefwereld van de kinderen nog? Hebben ze grip op hen? Of kunnen de kinderen hun ouders manipuleren, omdat ze hun weg beter vinden in de Nederlandse samenleving?

3/ Probeer cultuurverschillen te overbruggen

Als een professional te maken krijgt met een cliënt die andere opvoedingswaarden heeft, de taal niet goed spreekt, een andere communicatiestijl hanteert, niet goed begrijpt wat de jeugdinstelling doet en wantrouwend is, zal hij of zij deze verschillen moeten overbruggen. Dit kan door rekening te houden met de migratiecontext. Het is goed om de positieve intenties van de ouders te benoemen. Buig de opvoedingswaarden van de cliënt niet te snel om naar waarden die in Nederland acceptabel zijn. Een voorbeeld:

Samira van 17 jaar is weggelopen van huis. Ze is in Nederland opgegroeid en haar ouders komen uit het Rifgebergte, in de buurt van Nador in Marokko. Ze zegt dat haar vader haar regelmatig slaat, dat ze niets mag en dat ze helemaal geen vrijheid krijgt om leuke dingen met haar vriendinnen te doen. Ze heeft vaak ruzie met haar vader. Ze heeft het gevoel niets waard te zijn en is de laatste tijd erg depressief. Op een dag komt ze bij de crisisdienst van Bureau Jeugdzorg terecht. De hulpverlener belt de vader om zijn kant van het verhaal te horen. De vader komt meteen. Hij is erg zenuwachtig en ongerust. Hij benadrukt dat hij Samira wil zien en direct wil meenemen naar huis. Een fragment uit het gesprek:

Hulpverlener: “Samira is de laatste tijd erg verdrietig. Ze voelt zich niet lekker. Ze zou graag eens met haar vriendinnen uitgaan en leuke dingen doen.”

Vader: “Samira weet dat dat niet goed is. Ze gaat met jongens. Ik weet hoe jongens

zijn. Gevaarlijk. Ze kan beter thuis blijven, dat is beter voor haar. Zo gaat dat bij ons.”

Hulpverlener: “Samira is nu al 17 jaar. Zij mag nu toch ook wel haar eigen keuzes maken. Is het niet tijd om haar wat meer los te laten? Zij moet toch ook leren haar eigen weg te gaan?”

Vader: “Zeker niet. Ze weet niet wat goed voor haar is. Ze gaat zeker domme dingen doen. Ze denkt alleen aan jongens.”

Hulpverlener: “Ik begrijp dat u haar wilt beschermen, maar u wilt toch ook dat uw dochter zelfstandig wordt?”

Vader: “Zelfstandig? Ze moet zelf leren wat goed voor haar is, ja. En ze mag niet stiekem dingen doen die verboden zijn. Er wordt over gepraat en dat is een schande voor onze familie.”

Hulpverlener: “Ze heeft ook verteld dat ze nu heel bang is dat ze met iemand moet trouwen die ze zelf niet wil.”

Vader: “Heeft ze dat gezegd? Ze hoeft nog niet te trouwen, maar het is eigenlijk wel beter voor haar. Als wij een goede man vinden, mag ze wel zeggen of ze hem wil of niet. Wij mogen niet dwingen van ons geloof.”

Hulpverlener: “Begrijpt u dat Samira zich ongelukkig voelt? Al haar vriendinnen krijgen vrijheid en gedragen zich toch verantwoordelijk.”

Vader: “Hoe weet u dat? Dat zeggen ze. Ik ben de vader en ik ben verantwoordelijk. Als ik haar laat doen wat ze wil, dan kan ik mijn gezicht nergens meer laten zien!”

In dit voorbeeld onderkent de hulpverlener onvoldoende de cultuurverschillen in opvoedingsdoelen en benadrukt eenzijdig het belang van het kind. De hulpverlener toont weinig begrip voor de zorgen van de vader. Ze zitten op verschillende golfhoogtes. Hoe kan een professional in zo'n situatie de verschillen overbruggen?

/ Besteed extra tijd aan het opbouwen van een professionele vertrouwensrelatie. Leg uw rol goed uit. Dat is vaak nodig omdat er sprake is van onbekendheid met en wantrouwen naar hulpverleners. Zorg dat de cliënt zich serieus genomen voelt. Ook al vindt u bepaald gedrag (slaan, dochter beperken in haar vrijheid) afkeurenswaardig, laat dit niet direct merken

(om geen afstand te creëren). Wees alert op verschillen en vraag goed door naar de opvoedingsdoelen van de ouders.

/ Bewaak uw neutrale positie. Let op dat u niet als vanzelfsprekend veel begrip toont voor de kant van de jongere, omdat u zich daarin herkent. Het risico is dat u hiermee de vader langzamerhand kwijtraakt. Om echt een intermediaire functie te vervullen, is het belangrijk om ook de visie van de ouders goed naar voren te halen. Pas daarna is het zaak om geleidelijk een middenweg te vinden tussen de wensen van ouders en kind. Wees uzelf ervan bewust dat u met uw woorden bij de cliënt de indruk kunt wekken dat u hem zijn visie (zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid van de dochter) wilt opleggen. Het is mogelijk dat de cliënt zich helemaal niet bewust is van de visie van de hulpverlener. Kortom, maak uw referentiekader inzichtelijk voor de cliënt.

/ Laat de jongere zich inleven in de ouders en andersom en probeer met kleine stappen een weg te bewandelen die voor beiden acceptabel is.
/ Wanneer de cliënt zich gehoord voelt, ontstaat er ruimte voor andere meningen. Dan kan de professional de verschillen tussen dochter en vader benoemen. Vervolgens gaat hij, samen met ouders en kind, op zoek naar een manier om de opvoeding beter aan te laten sluiten bij de situatie in Nederland. In sommige gevallen kost dat tijd en is het nodig andere familieleden een intermediaire rol te laten vervullen.

/ Wees zorgvuldig met het nemen van beschermende maatregelen.

Tracht altijd beide partijen (ouders en kind) te horen, voordat u overgaat tot een crisisplaatsing in een opvanghuis.

4/ Let op valkuilen in de communicatie

In dit artikel ligt de nadruk niet op interculturele communicatie, dus ga ik hier niet uitgebreid op in. Juist waar cultuurverschillen in de opvoeding een rol spelen, is goede communicatie noodzakelijk. Zorg er voor dat taal en tempo van het gesprek goed zijn afgestemd op het niveau van de cliënt.

Houd er rekening mee dat migrantenouders soms moeite hebben met het formuleren van een hulpvraag. Het komt (vrij vaak) voor dat migrantenouders de hulpverlener niet goed begrijpen en/of het niet helemaal eens zijn

met de voorstellen, maar dat niet zeggen uit beleefdheid. Dit kan leiden tot misverstanden. Ook een minder directe communicatiestijl van ouders kan hulpverleners irriteren – ‘Ze draaien er steeds om heen...’ Hierdoor kan de hulpverleningsrelatie worden verstoord.

5/ Onderschat de invloed van de minderheidspositie niet

Naast cultuurverschillen in de opvoeding speelt ook de minderheidspositie een rol. Migrantenouders en -jongeren leven in een Nederlandse samenleving, die steeds openlijker negatieve geluiden laat horen over migranten. Voor ouders betekent dit dat zij hun kinderen moeten begeleiden en leren omgaan met negatieve vooroordelen, stereotypen, discriminatie en racisme. Bovendien hebben ze de taak om hun kinderen een positief zelfbeeld mee te geven in een maatschappij die niet altijd positief tegenover hen staat.

Niet alleen de kinderen, maar ook de ouders zelf worden hiermee geconfronteerd. Mede daardoor kunnen ze wantrouwend staan tegenover hulpverleners. Ze zijn bang dat de hulpverlener zal zeggen dat ‘zij zich moeten aanpassen’, dat er geen ruimte is voor hun culturele achtergrond. In de eerste gesprekken is het van belang het wantrouwen weg te nemen.

De negatieve beeldvorming is voor veel jongeren belastend. Niet alleen ouders, maar ook professionals vinden het soms lastig om jongeren hierbij te begeleiden. Wanneer jongeren zeggen dat ze zijn geconfronteerd met negatieve vooroordelen of discriminatie, wordt dat door begeleiders meer dan eens gebagatelliseerd. Ze benadrukken dan de houding van de jongere, zeggen bijvoorbeeld: “Maar kijk eens naar je eigen aandeel. Hoe heb jij je gedragen? Als je gelijk een grote mond hebt, kun je zo’n reactie verwachten!” Natuurlijk is de eigen houding van jongeren belangrijk, maar door serieus in te gaan op de gevoelens en te erkennen dat negatieve vooroordelen en discriminatie een realiteit zijn, ontstaat er ruimte om te praten over de manier waarop jongeren ermee kunnen omgaan.

6/ Houd rekening met specifieke achterstanden als gevolg van de migratie

Naast cultuurverschillen en de minderheidspositie wordt de opvoeding beïnvloed door de achterstandpositie, waarin relatief veel migrantenzinnen zich bevinden. Vooral laagopgeleide ouders die de Nederlandse taal niet goed beheersen, hebben moeite hun kinderen goed te begeleiden in de Nederlandse samenleving. Ze zijn slecht geïntegreerd en houden vast aan traditionele waarden en normen. Ze begrijpen het onderwijs- en zorgsysteem niet goed, weten niet wat er van hen wordt verwacht. De kinderen hebben tijdens het voortgezet onderwijs vaak al meer bagage dan hun ouders. De ouders kunnen weinig steun bieden bij huiswerk, begeleiding en het maken van een school- of profielkeuze.

Omdat ze de Nederlandse samenleving niet goed begrijpen, laten veel lager opgeleide ouders de regie over hun kinderen uit handen glijpen. Ze onderkennen de gevaren van de 'straat' onvoldoende en geven hun zonen de ruimte hiervan te profiteren. Hierdoor wordt de invloed van de straatcultuur groter met alle risico's van dien. Dit komt gemiddeld vaker voor bij Marokkaanse en Antilliaanse jongens, dan bij Turkse en Surinaamse; hun ouders bepalen veel meer de agenda van de kinderen.

Serieuze opvoedingsproblemen spelen vaker bij gezinnen in een meervoudige achterstandssituatie die samenhangt met de migratiegeschiedenis. Er is sprake van cumulatie van factoren: armoede, schulden, slechte huisvesting, wonen in een verpauperde buurt, werkloze vader, psychische problemen bij moeder, slechte kennis van de Nederlandse taal, wantrouwen naar Nederlandse instanties, het gevoel te worden gediscrimineerd en het ontbreken van een ondersteunend familienetwerk. In de ogen van hulpverleners zijn deze cliënten lastig; ze klagen: "Deze ouders nemen geen enkele verantwoordelijkheid. Ze denken dat ik de problemen allemaal wel even voor ze oplos. Ze werken tegen en houden zich niet aan afspraken". De ouders worden geclassificeerd als 'niet-meewerkend'. Echter, het is maar zeer de vraag of het een kwestie is van willen. Waarschijnlijker is dat ze het gewoon niet aankunnen. Ze hebben veel ondersteuning nodig en helaas is die niet altijd voorhanden. In de praktijk blijkt mobilisering van

eigen familie of gezinsnetwerk oplossend te werken. Bij dit soort multiprobleem-gezinnen is de kloof naar reguliere jeugdvoorzieningen het grootst. Het is raadzaam het netwerk rond het gezin, en eventuele intermediairs van migrantenorganisaties, erbij te betrekken om de kloof te overbruggen (Bellaart en Pehlivan, 2011b).

7/ Zorg voor een methodiek en werkwijze 'op maat'

Voor de eerste generatie migrantenouders was opvoeding iets intuïtiefs, iets vanzelfsprekends. In het land van herkomst heerste een tamelijk eenduidige visie op opvoeding: kinderen grootbrengen ging vanzelf. Door migratie naar Nederland en confrontatie met andere opvoedingswaarden worden migrantenouders zich steeds bewuster van de opvoeding en het belang ervan (Pels e.a., 2009). Voor veel laagopgeleide ouders is dit proces een grote uitdaging. Ze hebben wel degelijk behoefte aan opvoedingsondersteuning, die rekening houdt met hun zoektocht naar een nieuwe balans. Deze behoefte blijft echter vaak impliciet. Ze zoeken (om eerdere, noemde redenen) niet uit zichzelf naar opvoedingsondersteuning. Echter, wanneer ondersteuning actief en op maat wordt aangeboden, maken ze er gretig gebruik van.

Reguliere instellingen kunnen nog beter inspelen op de specifieke opvoedingssituatie. Zo kunnen professionals meer aandacht schenken aan het vinden van een nieuwe balans in de opvoeding van migrantenouders. Reguliere methodieken, zoals Triple P, kunnen ook voor migrantenouders goed werken. Mits ze 'op maat' worden aangeboden. Daarmee bedoelen we dat er in taal en tempo rekening wordt gehouden met de mogelijkheden van de ouders, dat voorbeelden en materialen herkenbaar zijn en dat er expliciet aandacht is voor de zoektocht, die migrantenouders doorlopen naar een nieuwe balans in de opvoeding. Bijvoorbeeld: veranderen van autoritaire naar autoritatieve opvoedingsstijl, bespreken welke eigen opvoedingswaarden belangrijk zijn om te houden en welke 'Nederlandse' de moeite waard zijn om over te nemen. Meer voorbeelden zijn het aanleren van een goede gespreksvoering met pubers en integratie van religieuze waarden in de opvoeding.

8/ Zorg voor intercultureel competente professionals

Gedragsdeskundigen begeleiden vaak professionals. Ze spelen daarom een belangrijke rol bij de (verdere) ontwikkeling van 'intercultureel vakmanschap'. Om goed te kunnen omgaan met cultuurverschillen in de opvoeding heeft de professional een open houding en voldoende kennis en vaardigheden nodig. De kennis die professionals meekrijgen vanuit de opleiding beperkt zich meestal tot de grote lijnen. Dat leidt nogal eens tot stereotyperingen. Kennis over culturele achtergronden is van waarde, maar alleen als die kennis wordt ingezet om oog te krijgen voor mogelijke verschillen. Marina Jonkers van de Universiteit van Utrecht beschreef in haar proefschrift in 2003 dat wijkverpleegkundigen op het consultatiebureau de Marokkaanse moeders over een kam scheerden. Ze hielden geen rekening met de vele verschillen tussen de moeders en baseerden zich op achterhaalde informatie over de Marokkaanse cultuur. Hierdoor traden ze de moeders niet onbevangen tegemoet. Als ze al een andere opvoedingsvisie herkenden, bestempelden ze die als 'ouderwets'. De minderheidspositie komt ook hier weer om de hoek kijken. Er is (meestal onbedoeld) sprake van dominantie van de 'Nederlandse' opvoedingswaarden. In trainingen merk ik dat professionals – ook nu, anno 2012 – als vanzelfsprekend uitgaan van hun eigen pedagogische referentiekader en onvoldoende ingaan op dat van de cliënt.

De psycholoog of pedagoog kan zelf met cliënten werken, of een begeleidende rol vervullen. Voor beide rollen zijn interculturele competenties nodig. Dit zijn de kennis, houding en vaardigheden, die iemand nodig heeft om op een adequate manier te kunnen werken met mensen met verschillende culturele achtergronden. Iemand is intercultureel competent als hij of zij in staat is om vanuit meerdere (culturele) perspectieven gedrag en situaties te herkennen en daarnaar te handelen, rekening houdend met de specifieke culturele achtergrond, leefsituatie en maatschappelijke positie van de ander. Het gaat dus niet alleen om cultuurverschillen, maar ook om de achterstandspositie en minderheidspositie, die samenhangen met de migratie. Deze drie

aspecten samen maken de communicatie over opvoeding complexer. Ondersteuning van migrantenouders bij het vinden van een balans (tussen de wijze van opvoeding die ze 'van huis uit hebben meegekregen' en een manier van opvoeden die past bij het leven in de huidige Nederlandse samenleving) is niet eenvoudig. Het vereist inzicht en vaardigheid van de professional. Als werkbegeleider kan juist de gedragsdeskundige een belangrijke rol spelen bij verdere ontwikkeling van (benodigde) competenties van beroepskrachten. Bijvoorbeeld door er dieper in te gaan tijdens de teambegeleiding en in casuïstiekbesprekingen. Gedragsdeskundigen, die bovenstaande specifieke elementen hebben opgenomen in hun werkwijze en deskundigheid, zo blijkt, werken effectief en met veel plezier samen met migrantengezinnen.

Frans Belfaart is orthopedagoog en momenteel als beleidsmedewerker jeugdleid werkzaam bij FORUM, Instituut voor Multiculturele Vraagstukken in Utrecht. Daarnaast heeft hij een eigen bureau Tamam, Training & Advies, dat gespecialiseerd is in het verbeteren van het intercultureel vakmanschap en diversiteitsbeleid in de jeugdsector. Voorheen was hij onder andere werkzaam als orthopedagoog en manager in instellingen voor dagbehandeling in Amsterdam en Lelystad. Tevens was hij docent Transculturele Pedagogiek bij de Hogeschool van Amsterdam. Hij heeft diverse publicaties op zijn naam staan. Zie www.tamam.nl en www.forum.nl/ jeugdbeleid.

LITERATUUR

- Adriaanse, M, Domburgh, L. van, Velling, W & Doreleijers, T.A.H.** (2011). *Psychische problemen en stoornissen bij Marokkaans Nederlandse kinderen en jongeren*. Amsterdam: VU Medisch Centrum.
- Bellaart, H., & Azrar, F.** (2003). *Jeugdzorg zonder drempels. Eindverslag van een project over de toegankelijkheid en de kwaliteit van de jeugdzorg voor allochtone cliënten*. Utrecht: FORUM.
- Bellaart, H.** (2004) *Jeugdzorg en allochtone cliënten*. In: M. Reuning (eindredactie) *Handboek Jeugdzorg*. Houten/Diegem: Deel D.4. Bohn Stafleu Van Loghum,
- Bellaart, H.** (2007). *Moelijk bereikbare doelgroepen of moeilijk bereikbare instellingen?* *Tijdschrift Jeugdbelief*, 1, (2), 125 – 131.
- Bellaart, H., & Pehlivan (2014)**. *Beleidsstrategisch onderzoek naar bereik en toegankelijkheid jeugdvoorzieningen*. Utrecht: FORUM.
- Bellaart, H. & Pehlivan, A.** (2014b). *Met één hand kun je niet klappen. Migrantenorganisaties en jeugdvoorzieningen werken samen aan toegankelijke hulp voor migrantengezinnen*. Utrecht: FORUM.
- Distelbrink, M., & Hooghiemstra, E.** (2005). *Allochtone gezinnen: feiten en cijfers*. Den Haag: Nederlandse Gezinstraad.
- Felten, H.** (2011). *Als meiden geen uitweg zien*. Utrecht: Movisie.
- Jonkers, M.** (2003). *Een miskende revolutie. Het moederschap van Marokkaanse vrouwen*. Amsterdam: Aksant.
- Pels, T., Distelbrink, M. & Postma, L.** (2009). *Opvoeding in de migratiecontext: Review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut,.
- Wittenbrood, K. & Keuzenkamp, S.** (2000). *Rapportage Jeugd 2000*, Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.